

مانقورت

9

گونئی آذربایجان حکایه سینده

ایکی بویوتلو ادبیات

HƏMİD AĞIŞ

manqurt

VƏ GÜNEY

AZƏRBAYCAN

HEKAYƏSİNDƏ

2BOYUTLU

ƏDƏBİYYAT

حمید آرغیش

«مانقورت» و گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتیندا ایکی بؤیوتلو

ادبیاتدا بیر باخیش

بو گون گونئی آذربایجان حنکایه یازارلارینین بیر چوخ اثرلرینده، گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتی باغیمسیز بیر ادبیات اولاراق، باغیمسیز بیر میللت و اولکهنی تمثیل ائدهر کیمی گؤرونمکدهدیر.. بو آرادا دیگر یازارلارین اثرلرینده بو دویغو دویولورماسادا، آنجاق بوگون ادبیاتیمیز، کولتور و مدنیتیمیز گیزلی و گاه آشکار سیخینتی لارا معروض قالاراق، اؤزلوکلرینه دؤن و یازیلارینی اؤز آنا دیلرینده یازماغا چالیشماق یازیچیلارین اثرلرینده ده بئلهنجی بیر آنلام داشینماقدادیر.. گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتی گونش ایلی ۱۳۰۰ - جو ایلدن اعتبارا مستقل بیر پروسئیه گیرمیش و بو سون ایللرهجن آرتیق باغیمسیزلیق اوچون هر گون داها گوجلر آدیملار آتمايا باشاریلار الده ائتمیشدیر.. گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتی تاریخی حاققیندا "۸۰ ایل حنکایه میز" کیتابی نین ایلک بؤلومونده قیسا لاکین اطرافلی بیر شکیده بیلگی وئرمیشیک. اورادا گونئی آذربایجان حنکایه سینی ۸۰ ایل سوره سینده هانسی سیاسی، اجتماعی و تاریخی آشاملاردان باش اوجا چیخدیغینی سیرالاییب آراشدیرمیشیق.. بونو دا

اورادا خاطر لاتمیشیق کی گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتی گونو
گوندن گوجلہ شیر و دونیا چاپیندا لایقی یئرینی آماغا بیر آن دایانمادان
چابا گؤستریر..

گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتیندا چالیشان بیرى، بو ادبیاتین ایچینده
بؤیودویو اوچون یان ساخلامادان و بی طرف بیر شکیلده بو ادبیاتی
اینجله مه یه چالیشسا بئله طرفسیز قالانماز کیمی ایمکانسیز نظره
گلیری. لاکین بورادا حنکایه ادبیاتیمیزین ایکینجی بؤیوتونو (بؤیوت =
بعد) اوزه چیخارتماغا و یان ساخلامادان طرفسیز بیچیمده اینجله مه
چالیشاجایام.. آنجاق ایکی بؤیوتلو (دو بعدی) ادبیات نه دئمکدیر و نه
آنلام داشیییر؟..

دئموقراتیک اؤلکه لرده یازیب یارتماق، تنقید و بیر ایشین
اسکیکلیرینی و ورغولاماق چوخ ساده و خطرسیز بیر بیچیمده
ایمکانلی دیر. بو اؤلکه لرده حاکمیت دن انتقاد ائتمک مئدیا و باسین
آراجیلیقلارلا اورتایا چیخیر. یازارلار، تنقیدچی لر ایسته دیکلرینی
مختلف و چئشیدلی ایفاده لرله ایستر یازی، ایستر دانیشیق و یا
یاراتدیغی اثرلرله اورتا قویورلار.. بو توپلوملاردا تنقیده دایانما و تنقید
ائتمک مهارتی و تنقیدلی بیر جامعه ده یاشاما قابیلیتی واردیر.. ایندی
بئله بیر توپلومون ترسینی دوشونون.. حاکمیت هر نه یی کنترل ائدیر..

ھامى حاكىمىتىن قوللۇغۇندادىر. تىنقىد ائىتمىك تەرىف ائىتمىك آنلامىندادىر،
 و بىلە بىر پروسىئسى دە ساخلاماغا چالیشىر.. حاكىمىت ادبىياتىن تام
 قوللارنىنى سىياسى آماجىلار اوچون قوللانىر. يازار و ادبىياتچىلارنى
 ائىرلىرىنى اىستەدىكلرى كاناللارا يۇنەلدەر و بو آرادا حاكىمىتىن
 اىستەدىكلرىنە باش آيەن ادىب و يازىچىلار اىستەر مەدى، اىستەر مەنى
 دىستەيە مالىك اولورلار. حاكىمىتە باغلانان يازار و ادىبلر حاكىمىت
 طرفىندىن قورولان و دىستىكلەننن تۇرەنلردە باشا چىخاردىرلار و مۇندىا
 طرفىندىن كۇنىش بىر بىچىمدە تىلىغ ائىدىرلر. حاكىمىت بو يازارلاردان
 سىياسى و تىلىغى اوچون قوللانىر و ادىبلر اىسە ھەين حاكىمىتىن
 ياردىمى اىلە مۇتلىق اىمكانلارلا صاحىب اولورلار. بو آرادا بىر چوخ
 يازار و ادىبلر بو كاناللىزە ائىدىلن ادبىياتا قارشى چىخىر، و اللرىندە
 اولدۇغو اىمكانلار قەدەر بو نۇوع ادبىياتى لاغا قويور و باشقا بىر
 ادبىياتىن يارانماسىنا نەدن اولورلار. بۇلنجى بىر ادبىياتىن يازارلارى
 مۇتلىق يول و آراجلارلا حاكىمىتى جىدى شكىلدە اىنجىتمەدن و اۇز
 جانلارنىنى خۇطرە سالمادان چىشىدىلى آراجلارلا اىستەدىكلرىنى
 يارادىرلار. بۇلنجى بىر ادبىيات، حاكىمىت طرفىندىن قارار وئرىلمىش و
 شىدىتلە قورونان قىرمىزى چىزگىلرى آشمادان تىنقىدە تۇتور.. ھابىلە
 كۇرونوب كى بەضى زامانلاردا حاكىمىت سىياسى و كۇچ باخىمدان
 ضەيفلىندىكى آن بۇلنجى ادبىيات داھا شىدىتلى اۇزونو كۇستىرىر. بو تور

ادبیاتدا ایشله نیلن روایت او قدهر اؤنملی دئییر ، بورادا اؤنم داشییان اوخوجویا چاتدیردیغی مفهوم و پیامین نئجه لیگی دیر.. یازار مختلف یوللارلا بو ایشی باجارا بیلر.. ایستر تمثیل شکلینده ایستر آتا بابا سؤزلریله ایسترسه ده کلمه لر آراسیندا پنهان قیلمیش ایکی یؤنلو سؤزلرله..

ایکی بؤیوتلو ادبیاتی گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتیندا ۱۳۰۰ - جو ایلدن بری یعنی ادبیاتیمیز داها جیدی شکلیده مکتوبلاشمیش ایللرده اؤزونو گؤستمکده دیر.. ۱۳۲۴ - جو ایله میلی حکومتیمیز قرارگاهلاندیغی ایللرده بئلهنجی بیر ادبیات اؤزونو هئچ گؤستمه ییر.. چون بو ایللرده گونئی آذربایجاندا تام دئموقراتیک بیر حاکمیت ایش باشیندا ایدی و یازارلار هئچ بیر سیخینتی و گیزلی تضییقه مالیک اولمادان ایسته دیکلرینی یازیر و نشر ائدیردیلر.. □ □ □ اؤلکه یه پهلوی لر حاکیم اولدوغو زاماندا بری بو نؤوع ادبیات سورعتله گلیشمیش و گونو گوندن مختلف یؤنلرله اؤزونو گؤستمه یه باشلامیشدیر.. بو آرادا بونودا خاطیرلاداق کی، شیمالی آذربایجان استقلالینا وارمادان، روس حاکمیتی آلتیندا اولدوغو زامان بئلنجی بیر ادبیات داها کسکین و داها جیدی بیر شکلیده سورمکه ایدی. اورادا دا شاعیرلر، یازارلار مختلف و چئشیدلی یوللارلا حاکمیت طرفیندن یارانان و دستکله ن

ادبیاتدان بویون قاچیریب، ایسته‌دیکلری میلی ادبیاتی یاشامایا چابا گؤستمیشلر.. روس حاکمیتی ادبیاتی دا بیر آراج اولاراق سیاسی آماج اوچون قوللانیردی. بو اوزدن؛ کناردان دوروب روس حاکمیتی دؤورنده شیمالی آذربایجاندا یارانان ادبیاتا باخدیقا بیر چوخ اثرلری ایدولوژی اساسدا یارانماسینی گؤروروک.. آغیر بیر روسلاشما پروسئسی گیزلین و بعضا آشکار شکیده حاکمیت طرفیندن ایزلانیلیردی. بعضا بو ایش او قدەر ایره‌لی گئتمیشدیر کی او بؤلومو تاماما یئنئ دن یازماق و آراشدیرماق مجبوریتینده ییک..

گونئی آذربایجاندا میلی حوکومت دئوریلدیکدن سونرا ایکی بؤیوتلو ادبیات داها جیدی شکیده یارانمایا باشلاییر. اولک‌یه حاکم اولان فارس حاکمیتی میلی حوکومت دؤورونده یارانان تورکجه کیتاب و درگیلری یاندیریب آرادان آپارماغا چالیشیر و بو یولدا بعضی ناا‌لیت‌لری ده قازانیر.. آنجاق آذربایجان میللتی و ضیالی‌لاری تاریخ بویوندا هئچ زامان میلی وارلیقلارینی ترک ائتمه‌دیگیندن بو آسیمیلاسیونا قارشى چیخیرلار. بو یولدا مختلف شیوه و اوسلوب‌لاری یارادیر اونلاردان فایدالانیلار. بو یارانان اوسلوب‌لارین بیر نئچه‌سینی سیرالامادان بونودا خاطرلاداق کی؛ بو ایکی ادبیاتی بیر – بیریندن آییرد ائتمک اولدوقجا چتین و بعضا ایمکانسیز نظره گلیری.. زامان بویوندا

چئشیدلی یؤنلر آلیر و دهیشیملر یاپیر بو ایسه هر ایکسی نین هونری
فورماسی اولدوغوندان آسیلی دیر..

— آنا دیلده یازماق:

سوؤئت لر دؤورو شیمالی آذربایجان اشغال اولدوغو ایللرده سوؤئت
حاکمیتی آذربایجانین دیلینه قاداغا قویمامیشدی.. آذربایجان
تورکجه سینده یازماق و مطبوعات یاساق دئییلدی. آنجاق حاکمیت
همین میللتین دیلیندن یازیلان یازیلاری مشخص کاناللارا یؤنهلدیر،
اؤز ایسته دییی سیاسی آماجلار اوچون فایدالانیردی.. لاکین گونئی
آذربایجاندا تام باشقا بیر اورتام حاکیم ایدی. میلی حکومت
دئوریلدیکن سونرا تورکجه یازیلان کیتابلاری اودا وئردیلر.. شاعیرلر
و یازیچیلارین بیر چوخو حبسه آلیندی و بعضی لری ایسه سورگون
اؤدیلدی. آذربایجان یازیچیلاری فارسجا یازماغا مجبور قالدیلار. لاکین
بو آرادا آذربایجان یازارلاری همین فارس دیلینده یازیلان اثرلرینده
آذربایجان دیل و ادبیاتینی یایماغا چالیشدیلار. اونلار یئری گلدیکجه
تورکجه آتا – بابالار سؤزلرینی سیخ – سیخ ایشله دیر یا دا شعر
پارچالارینی اورژینال نوسخه سیله فارسجا یا چئویریر، مطبوعاتدا نشر
اؤدیردیلر.. اونلار بو شیوه ایله حاکمیتین سیاستینه قارشى چیخیر اؤز
جانلارینی خطره آتمادان وارلیقلارینی مدافعه اؤدیردیلر.. بعضی

یازارلار ایسه فارسجا اثرلرینی یازسالار دا اثرین موتیوی تام
آذربایجان و اونون کولتور، ادبیات و تاریخی اساسدا قورولو اثرلر
اولموشدور. اؤرنک اولاراق رضا براهنی‌نین «رازهای سرزمین من»
اثری.. بعضی ادیب‌لر ایسه آنا دیلی قورماق اوچون بو ایشه مذهب
دونو گئیدیریپ بو شیوه ایله حاکمیتین قارشیسینا چیخیلار. اونلار
تورکجه نوحه‌لر یازمیش و نشر ائتدیلر. حاکمیت هئچ بیر دؤورده نوحه
ادبیاتینا قارشی چیخماغا جورعت ائتمه‌میش و میللت طرفیندن ضد دین
آدینی آلماقدان قورخموش و همیشه بو قونودا گئری چکیلمیشدیر..

گونئی آذربایجان حنکایه‌سی حاکمیت دؤرونده باشقا بیر اوسلوبدا
وارلیغینی مدافعه ائتمه‌یه چابا گؤستمیشدیر.. اونلار فارس دیلینده اثر
یازدیقلاری حالدا عینی حالدا بو زورلا یازماغیدا قینامیش و یئری
گلمیشکن ده بونو خاطیرلاتمیشلار.. اوشاق ادبیاتی‌نین آتاسی کیمی
تانینان صمد بهرنکی اوشاقلار اوچون یازدیغی کیتابلاری‌نین بیرینین
باشلانیشیندا بئله بیر جومله‌نی قوللانمیشدیر: «نویسنده این داستانها
دوست نداره به زبانی بنویسه که بلدش نیست..» و ماراقلیسی بو کی
بو جمله بیر قولچاق دیلیندن سؤیله‌میشدیر.. یازار بو اوسلوبلا اؤزونه
بیر قاقاق یئری قویموش و عینی حالدا فارسجا دیلینده یازماغا مجبور
اولدوغونو دا وورغولامیشدیر.. هابئله بهرنکی اثرلری‌نین آنا

خاراكتئرلرينى آذربايجانين ياخين - اوزاق كندلريندن سئچمكيش و كنده حاكيم اولان اورتامى اثرلرينده ياراتميشدير.. صمد اثرلرينى ائله يازيردى كى سادهجه اثرلرينده فارس دىلى بير مد، نما و آراج كيمى اورتايا چيخيردى.. جمله قورولوشلارى تام توركجه اولوردو. توركجه سؤزلردن بوللوجا فايдалانيردى و گئنلليكه بئله بير دويغونو اوخوجودا ياراديردى كى اثر آذربايجان توركجه سىنين دير و سادهجه بورادا فارس ديليندن اجبار اولارق فايдалانيبدير. ها بئله صمد «تلخون» آدى اثرينى ايكي ديلده يعنى فارسجا و توركجهده قلمه آلميشدير. تلخون اثرى ايلك چاپدا فارسجا چيخميش لاكين اورژينال شكلى تام باشقا بير بيچيمده شاه رژيمى دئوريلديكن سونرا آذربايجان توركجه سينده ايشيق اوزو گؤرموش اولور.. بو آرادا بير چوخ آذربايجان يازارلارى فارسجا يازديقلارى حالدا آذربايجان كولتور و وارليغيني اثرلرينده جانلانديرماغا چالشميشلار و بئله بير اوسلوبلا حاكميته قارشى چيخماغى باجارميشلار.. بونلاردان غلامحسين ساعدى، رضا براهنى و باشقالاريني آد آپارماق اولار..

اوسته وورغولاديغيميز كيمى پهلوى دئورونده فارس شوونيزمى، توركجه يازلان اثرلرى تاپير، يانديرير و يازارلارينا مختلف تضيقلر ياراديردى. آنجاق گونئى آذربايجان حكايه ادبياتى تاريخى بير نئچه

يازاري گؤستيرير كي مختلف ايلرده حاكميت گوجسوزله دييي آن يا ايچ پروبلئم لرله مشغول اولدوغو دؤورده قورخمادان آنا ديلينده يازيب نشر ائتمكدهن چكينمه ميشلر.. باشقا سؤزله دئسه ك حاكميتين قويدوغو قيرمیزی چيزگيلري آشميش جانلارينان بئله اويناماق ريسكينه بويون ايميشلر.. بو يازارلاردان گنجعلي صباحي، علي تبريزلي و س. آد آپارماق اولار.. گنجعلي صباحي قارتال حكايه توپلوسونو، علي تبريزلي شاه اسماعيل رومانيني نشر ائتميشلر..

۱۳۵۷ - جی ایلده شاه حاکمیتی ایران میللی طرفیندن داغیدیلیر. تورکجه یازماق یاساقلیغی آرادان گؤتورولور. لاکین بیر نئچه ایل چکمه دن تورکجه نشر اولان درگی و هفته لیکلر گئت - گنده آزالمایا باشلايیر. مختلف باهانالارلا مطبوعاتین قاباغی آلینیر.. و نهایت تورکجه کیتاب و نشریه قیتلیق حالینی آلیر.. ۱۳۶۹ - جو ایلدن بری آنا دیلیمیزده یازیلارین سایي چوخالماغا باشلايیر.. بو ایش ۱۳۷۶ - جی ایلردن بری دایا هیزلی حالینی آلیر. مختلف درگی و گونده لیکلر گیزلی و بعضا آشکار سیخینتیلارلا معروض قالاراق نشره باشلايیرلار. تورکجه کیتابلارین سایي آرتیر. بیر دؤنمه دؤیره نجی سل درگیلر بوراخیلیر و دؤیره نجیلر طرفیندن ادبیات و تورکجه میزده یئنی بیر آخیم یارادیرلار.. ۱۵ - جی آنا یاسا اساسدا حاکمیت تورکجه یازماغین

قاباغینی آشکار شکیلده آماغا ایجازه‌لی دئییل. لاکین تورکجه یازانلارا همیشه اولدوغو کیمی منفی باخیشی واردیر. ساده‌جه نوحه ادبیاتی و نوحه کیتابلاری راحتجا نشر ائدیلیر. حتی بعضی زامانلار حاکمیت دینی و ایسلامی موتیولی اثرلری دستکله‌ییر، اونون یازارلارینا مادی یاردیم (اوجوز کاغاذ، کیتابین نئچه نوسخه‌سینی آلاق و س) بئله ائدیر. بئلنجی یازارلار حاکمیتین داها سیاستینه اویغون شکیلده و داها اکتیو صورتده بویون ایمک اوچون حاکمیت اونلاری اولدوقجا رکلام ائدیر و مئدیا واسیطه‌سیله‌ده سیاسی آماجلار اوچون قوللانیر. اما بونون دیشیندا حاکمیت تورکجه یازی یازانلارا بیر دوشمن اردوسونون اؤنده‌گلنلری کیمی باخیر.. اونلارین اثر و یازیلارینی دیقتله ایزله‌ییر و یئری گلدیکجه اونلارین یازیلارینی نین نشرینین قاباغینی آلاقدان بئله دورماییر. بو ایسه ظاهرده قانونی فورماسیندا ارشاد دئییلن ایداره واسیطه‌سیله اولونور.. هر بیر کیتاب نشر اولمادان چاپ ایدنی آمالیدیر. کیتاب چاپا چیخمادان اؤنجه ایجازه آلاق اوچون ارشاد ایداره‌سینه وئریلمه‌لیدیر.. ارشاد ایداره‌سینده اورایا گؤنده‌ریلن کیتابلار محتوا و آنلام باخیمیندان اینجله‌نیر.. حاکمیت سیاستینه اویغون اولمایان یازیلارا ایجازه وئریلمیر.. تورکجه کیتابلار اوسته داها آغیر دوروم واردیر.. تورکجه کیتابلارین چوخونا نشر ایدنی وئریلمیر. ایجازه‌سی وئرین کیتابلارین چوخو سانسورا معروض قالیرلار. بعضا

فولکلور کیتابلاری بئله آغیر سانسور ائدیلیر. بیر اؤرنک: بیرى فولکلورچو اوستادیمیز منه کیتابین گؤستردی و دئدی کیتابدا هاردا «آذربایجان» کلمه‌سی واردیر خط چکیلر.. بونلارین یئرینه ایران و یا باشقا بیر کلمه‌نین یازماغینین اؤنه‌ریسینی وئرمیشلر.. بئنجی بیر دورومدا گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتی اوسته داها حساسیت و داها آغیر بیر سانسور حاکیم دیر. کیتابلارین چوخونا نشر ایذنی وئرلمیر، وئرلنلرین چوخو آغیر و شیدتلی بیر سانسورا معروض قالیرلار بئله‌کی یازارلاری اونلارین نشریندن واز کئچیرلر. حتی بعضی زامانلار بعضی آذربایجان شهرلرینده ارشاد طرفیندن نشر ایجازه‌سی اولان کیتابلار، ساتیشا چیخان زامان بلیرسیز نده‌نلره امنیت اورقانلاری طرفیندن کیتاب ساتانلارین ویتیرلریندن ییغلمیشلار. بو حنکایه کیتابلاریندان توغرول آتابایین «مانقورت» و حمید آرغیشین «... و سنین حنکایه‌لریم» اثرینی آد آپارماق اولار.

بئنجی بیر دورمدا آذربایجان سیاسی و توپلومسال پروبئل‌لری گوندمه چکن و یا میلی مسئله‌لرینه یازی و حنکایه‌لرینده توخونان یازیچی‌لار هانسی اوسلوبلار و شیوه‌لره حاکمیت طرفیندن قیرمیزی چیزگی اعلان ائدیلیمیش چیزگی‌لری آشمادان اثرلرینی یازیر ویا نشر ائتمه‌یه موفق اولورلار؟ یازیلاریندا هانسی شیوه‌لری قوللانیرلار؟

هانسى گيزلين و گاه آشكار تكنىكلرى قوللاناراق آماجلارينا چاتماغا
چاليشىرلار؟ گئىللىكجه باخساق: گونئى آذربايجان حىكايهسى ايكي
بۇيوتلو ادبياتى نئجه ايرهلى سورور؟

— آد و کیملیکه دایانماق و یئری گلدیگجه اونو وورغولاماق:

گونئی آذربایجان حئکایه ادبیاتینا عائید چاپ و نشر اولان اؤیکولره اؤتهری بیر باخیش بونو گؤستیر کی، اکثریتده بوتون یازارلار اؤز کولتور و فرهنگلرینه اینانیر و اونون نشری اوغروندا چالیشیرلار. اونلار یاراتدیغی خاراكتئرلرین تامامی دئمەسک بیر چوخو آذربایجانلی و تورک دورلر. خاراكتئرلرین آدلارینین بیر چوخو تورک آدلاردان سئچیلیمیشلر.. آذربایجان دیلینده یازیلان اؤیکولرده فارسی آدلارینا راستلاشماق چوخ چتین و بعضا ایمکانسیز دیر. خاراكتئرلرین بعضی داشیدیغی آدلار بئله اسکی تورک آدلاریندان سئچیلرلر.. بو گون آذربایجان حئکایه لرینده اورخان، ایلقار، یاشار، ترلان، خاتون، سلجان و س چوخ ایشله نیلن آدلاردان دیرلار. هابئله یازارلار بیر چوخ میلی قهرمانلارین آدلارینی حئکایه و اؤیکولرینی آنا خاراكتئری اوسته قرار وئیرلر.. چوخ قوللانیلان و سیخ - سیخ راستلاشدیغیمیز آدلاردان بابک، ستار و س آد آپارماق اولار.. بو اساسدا حاکمیت طرفیندن تورک آدلارینا قارشى چیخماق بیر چوخ یازارلارین اثرینده عکس اندیلیمیش و اعتراض اولاراق گوندهمه گتیریلیمیشدیر.

« اوغلو دونیایا گؤز آچان کیمی، اونا سیجیللی آلماق فیکرینه دوشدو. اوشاق اوغلان ایدی و اوشاق اولمادان، اونون آدینی «ئلدار» قویموشدو.

اوشاغین آتاسی، اوشاق اوچ گونلوک اولان گون ثبت احوال ایداره‌سینه ساری یوللانندی. ثبت احوال ایداره‌سی‌نین مامورلاری «ئلدار» آدینی تانیمیردی‌لار و اوشاغین آتاسی، اونلارلا چکیش - برکیشده ایدی. سیجیللی وئرن مامور دئییردی: «آد قحط‌لییی دئییل کی، آدین دیش. نه چوخ آد...» و اوشاغین آتاسی دا، دلیل لر گتیره‌رک، قبول ائتمیردی. مامور دئییردی: «ئلدار نه دئمک دیر؟» و آتا ایسه، ایضاح ائدیردی. دؤرد گون سحردهن آخشاما قدر، ثبت احوال ایداره‌سینده بو اوتاقدان او اوتاغا یوللانیلدی و نهایت قرار اولدو ثبت احوال، «مرکز»‌له مکتوبلاشسین و بو حاقدا «استعلام» ائتسین... - آدسیزین آد قویما گونو .. م. مجدفر»

آذربایجان مدنیتینی وورغولاماق

گونئی یازارلاری طرفیندن یازیلان حنکایه‌لرین بیر چوخو آذربایجانچی‌لیغا دایانیر.. اؤیکولرده حادیثه‌لر باش وئردیگی یئر آذربایجان و آذربایجان تورپاقلاری اولموشدور. بو حنکایه‌لرده آذربایجان کولتورو و مدنیتی بیر دانیلماز وارلیق کیمی جانلانماقدادیر. حنکایه‌لرده آذربایجان دیلینده‌کی آتا – بابا سؤزلری چوخ قوللانیلیر. یازارلارین آذربایجانچی‌لیغین اوز گتیردیکلری چئشیدلی ندن‌لردن آسیلی اولابیلر..بو گون حنکایه یازارلاری آذربایجانین تضییق آلتیندا قالدیغینی دویورلار. اونلار آذربایجان میللتی‌نین ایلکین حاققلاریندان محروم اولدوغونو بیلیرلر.. اونلار بیلیرلر که بو گون گونئی آذربایجان میللتی ۲۱ - حی عصرده هله بیر مستمره‌کیمی قالب و ساخلانیلیر. دلی غیر رسمی شکیلده یاساق دیر و کولتور و مدنیتینی آرادان آپارماغا جان آتانلار واردیر؛ گونئی ده یازیلان حنکایه‌لر هله کوره‌سل موضوعلار اساسدا دئییل اؤز ایچ پروبلئم‌لری حاققیندا دیر.. اؤزو اسیرکن نئجه آزادلیقدان و دئموقیراسیدن یازا بیلر؟! بو اوزدن گونئی حنکایه ادبیاتیندا آذربایجانچیلیق و آذربایجان وارلیق و مدنیتینی وورغولاماق حنکایه‌لرده چوخ گؤزه چارپیر.. بعضی یازارلار دها ایره‌لی گنّیب آذربایجانی بیر مستقل اؤلکه کیمی اورتایا قویورلار.

بونلار حاکمیت طرفیندن قویولموش چیزگیلری باجاریقلا آشماغی
اؤیره‌نمیشلر... نشر اولان اؤیکولرین بیر نئچه‌سینده یازارلار بونو چوخ
مهارتله سؤزلرینین آراسیندا گیزله‌درهک اوخوجویا چاتدیریر.. بیر
اؤیکوده تبریز شهریندن سؤز گلدیگی زامان یازیر: آذربایجانین باش
کندی اولان تبریز.. و یا آذربایجانین مرکزی اولان تبریز.. بئله‌نجی بیر
جومله‌لره آذربایجانین میلی مسئله‌لرینه توخونان یازارلارین اثرلرینده
راستلاشیریق.. اونلار حاکمیت طرفیندن قرار وئرلمیش چیزگیلری
چئشیدلی اوسلوبلارلا آشماغی سیناییرلار. اونلار میلی مسئله‌لری
کئچمیش آذربایجان افسانه‌لری اساسدا نظره آلیر و گونده‌مه
باغلائییرلار. مثلاً ده‌لی دمرول افسانه‌سینده دمرولون دیلینده‌ن دئییر:
«آذربایجانین بوتون قوشونو منیم آرغامدایر» و بئله‌لیکله آذربایجانا
مستقل و باغیمسیز بیر اؤلکه‌ حالینی وئریر.. بئلنجی جومله‌لری
ساده‌جه دیقتله اوخویان اوخوجو سئچه بیلر. حتی ارشاد طرفیندن
مجوزی اولان کیتابلار آراسیندا بعضا بئله کلمه‌لری سئچمک
مومکوندور.

میللی داشیان سیمبول و خاراكتئرلری تانیتدیرماق:

دونیا ادبیاتیندا بیر چوخ خاراكتئر و عنوصور او اؤلکه‌نین سیمبول و تانیتیم بایراغی کیمی تانینمیشدیر.. مثلا آمئریکانی تانیتان سیمبول قارتال دیر. مسیحی‌لرین سیمبولو خاچ و باشقا اؤلکه‌لرین باشقا سیمبول‌لاری واردیر.. آذربایجان و تورک میللتلرینده چوخ تانینان سیمبول‌لاردان آی اولدوز (بیر چوخ تورک اؤلکه‌لرینین بایراقلاریندا واردیر) و اسکی افسانه‌لره گؤره قورد سیمبولدور. آذربایجان و تورک ادبیاتیندا قورد و آی - اولدوز عنصورلرینه چوخ سیخ - سیخ راستلاشیریق. «آی»لا علاقه‌دار ناصر منظور «آواوا» رومانینی قلمه آلیر. او بو روماندا آی لا ایگیلی اولان دبلر؛ ایناملار و عنصورلری اورتایا قویور. آی اولدوزلا دا ایگیلی بیر چوخ یازییا راستلاشیریق. بو اوزدن بو گون گونئی آذربایجان حنکایه‌سینده اورتاسیندا آی اولدوز اولان بایراق (بیر آچیدان اؤلکه‌نین باغیمسیزلیغینی دا بئله گؤستره‌بیلر) جمله‌لرینه بیر چوخ حنکایه‌لرده راستلاشیریق..

بینانین قاپی‌سینین باشیندا قار و بورانی سایمادان، اورتاسیندا آی- اولدوز ناخیشی اولان بایراق هر لحظه شیدتینه آرتان و داها دوغروسو قاسیرغا حالینی آلان یئلین یاردیمی ایله دورمادن اسیردی.. «گنج عسکر» اؤیکوسو؛ قارلی ارک کیتابی - ۱۳۷۷

هائله قورد خاراكتئرى - گئنلليكه بوز قورد - بعضى حكايله لرده
اؤنم داشييير.. بو قورد عنصر و نون رولو گونئي آذربايجان شعرينده
داها آيدين و داها چوخ گؤزه چارپان دير..

«اولا بوز قوردوم اولا

اولا سن،

اوڭد نفسين داغلارادوشسون .

تيترسين يئر؛

بو اومودسوز گئجه نين سون ايشيغيندا،

يئر گويه، ولوه له دوشسون .

هايدى بوز قوردوم اولا

چك حقارت اته بين دارماداغين سال؛

چيينه يالتاقليق ائدن ديللرى سن .

بوردا تولكو،

بوردا ايت،

بوردا چاققال بالالير .

بوردا توركم ديبه نى،

فارس دالايير...»، م. هاراي

ايراندا آذربايجان ادبيات و تاريخينه آپاريلان شوونيستى سياست چوخ
بسيط دير.. آذربايجانى ايرانين باشى كيمي تبليغ ائتمك!! لاكين بو
باشين ديل، ادبيات و تاريخى حاققيندا سوکوت سياستينى ايرهلى

سورمک. یئری گلدیکجه ده بو باشین میلی و مدنی آبیده لرینی «ایران» آدینا چیخماق و یایماق.. آنجاق بیر سیرا میلی قهرمانلاری حاققیندا سوکوت ائتمک حاکمیتین سیاستینه گؤره داها اویغوندور. بونلاردان بابک، شاه اسماعیل ختایی، سید جعفر پیشه‌وری، شیخ محمد خیابانی، مشروطه سرداری ستارخان، تاریخی و افسانه‌یه قاریشمیش اولان کورواغلو، قاچاق نبی و س. شخصیت‌لر حاققیندا حاکمیت سیاستینه اویغون اولمادیغی اوچون سوکوت ائدیلیر. حتی بعضا بو میلی قهرمانلاری دین آراجیلیغی ایله تکفیر ائدیر و مرتد اعلان ائدیرلر. بو سون ایللرده بابک و بابک قالاسی حاکمیت اوچون بؤیوک بیر سیخیتی و دربه کیمی یارانمیشدیر. بو آرادا گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتی اوغروندا چالیشانلار یئری گلدیکجه بو میلی قرمانلاری خاطیرلادیر، اولار حاققیندا یازی و اؤیکولر یازیرلار. اؤرنک اولاراق شاه اسماعیل حاققیندا علی تبریزی «شاه اسماعیل» رومانینی یازیر و چاغداش یازارلاریمیزدان اولان «توغرول آتابای» آذربایجان میلی قهرمانلاریندان اولان قاچاق نبی‌نی ایکی حنکایه‌سینده بئله خاطیرلادیر و گونده‌مه چکیر... او «قاچاق نبی، قوچوق نبی»^۱ اؤیکوسونده قاچاق نبی‌نی قوندارما نبی‌لره قارشى چیخدیقلارینی قلمه آلیر و سوندا بونو

۱ - بو اؤیکو یئددی نار کیتابیندا باسیلمیشدیر.

خاطیرلادیرکی قاقاق نبی بوشونا قاقاق نبی اولماییب.. تاوان وئریب.. و
«کؤلگه سیندن قاقان آدام» اویکوسونده بیر ماهنی دا اونو خاطیرلادیر:

«دادگاههای اینقلاب» ین قارشیمی ایسیزیلاشمیشدی. بوگون بوندان آرتیق
گوندهلیک اومانمایا جانی سنزکدن یاغمورون دینمه سینی گؤزلمهیه قویولدو.
سارساقجا بیر شنلیک سیزدی ایچینه. ان چوخ سئودی و پییئسینی یازماقدا
اولدوغو ائل ماهنیسی - قاقاق نبی ایچینه چالینماغا باشلادی. ساغاناق یاغیش
داملالارینین اؤتوشمه سی ده قاتیلدی بو ماهنی یا:

"بوزآت سنی سرتؤلهیه باغلارام

آند ایچیرم، سنی مخمل چوللارام، آی بوزآت، چوللارام!

بوزآت منی بو داعوادان قورتارسان،

قیزیلدان، گوموشدن سنی ناللارام، آی بوزآت، ناللارام!

قوی منه دئسینلر آی نادان نبی؛

دیوانی یئریندن اوینادان نبی!... " ۲

۲ - «۸۰ ایل حنکایه میز..» ص. ۴۲۶

تاریخی و میلی حادیه لری گونده مه گتیرمک و اونلار اونوتولماسین دئییه موتیوه آلماق:

گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتی چوخ اوزون بیر تاریخه مالیک دئییل. ایلک حنکایه نمونه لریمیز بو گونکو آنلامدا ۱۳۰۰ - جو ایلدن بری اورتایا چیخمیشدیر. لاکین همین قیسا دؤنمه بیر چوخ یازاریمیز میلی و تاریخی گونلری موتیوه آلمیش و یازیلاریندا اونلارا توخونموشلار. بو تاریخی اولایلاردان بیر گونئی آذربایجانین میلی حکومتینین قورولوشو ایدی. گونئی آذربایجاندا میلی حکومتین قورولماسی بؤیوک بیر حادیه کیمی میللت طرفیندن قارشیلانمیشدیر. بیر ایل دوام ائدهن میلی حکومت زامانی بیر چوخ مدنی و توپلومسال ایشلر آذربایجاندا یئرینه یئتیریلدی. آذربایجان تورکجه سی رسمی اولکه دلی اعلان ائدیلدی. آنا دیلده مدرسه و مکتبلر آچیلدی. شهرلرده گنیش تیکینتی ایشلری باشلانیلدی. اقتصاد و جاماعاتین یاشامی اوغروندا چوخ قابیلیتی ایشلر و آدیملار گؤتورولدو. بیر سؤزله دئسهک آذربایجان گولوستان اولدو. بو اؤنملی حادیه شوبهه سیز کی گونئی آذربایجان یازارلارینین بیر چوخ اثرلرینده عکسینی گؤستره جک ایدی. ائله میلی حکومت دؤورو قلم چالان فتحی خوشگنابی، محمدلو عباسی، علیقلی کاتبی و س. یازارلارین اثرلرینده بو اؤنملی حادیه نین

ایزینی گؤروروک. میلی حکومت بیر ایل سونرا تهران قوشونو واسیطه سیله قانا چکیلیر. میلی حکومت طرفیندن اینشا ائدیلیمیش ایشلر و تدبیرلر آرادان قالدیریلیر. شاعیرلر و یازیچی لار سورگون ائدیلیر و بیر چوخ گونئی آذربایجانلی دوستاقلارا یوللانیلرلار. تورکجه کیتابلار یاندیریلیر و آذربایجان تاریخی نین قانلی وراقلاریندان بیر یارانیر. دارا آغاجلاری قورولور و چوخلو اینسان قتل عام ائدیلیر. دئمک معاصیر سوی قیریمی کیمی بیر حادثه یارانیر.. بو آجی حادثه یئنه گونئی آذربایجان یازارلاری نین اثرلرینده عکس ائتدیریلیر. بو یازارلاردان گنجعلی صباحی، عباس پناهی ماکویی و س آد آپارماق اولار. معاصر حنکایه میزده گونئی آذربایجان یازیچیلاری هامان میلی حکومتی و اونون آذربایجانا گتیردیکلری نائلیتلری گؤز اؤنونه سرمکله حاکمیت طرفیندن سوکوت ایچینده ساخلانیلان تاریخمیزی دیری ساхлаماغا چالیشیرلار. اونلاری بول - بول میلی حکومتدن یازیر و بونو خاطیرلادیلار کی آذربایجان واختیله باغیمسیز بیر اؤلکه کیمی ایدی و مستقل دیل، تاریخ و ادبیاتی واردیر.. بو گون میلی حکومت دؤورنو متیو آلان یازارلاردان حمید آرغیش و توغرول آتابای "بی آد آپارماق اولار.

حاکمیت طرفیندن ایره‌لی سورونن سیخینتی و تضییق لره توخونوماق:

۱۳۲۵ - جی ایلدن اعتبارا یعنی آذربایجان میلی حکومتی دئوریلدیکدن سونرا آذربایجان میللتی آغیر بیر باسقی و تضییقه معروض قالدی. پهلوی حاکمیتی آذربایجانین بوتون حیات و مدنیتینی باسقی آلتینا آلدی. دیلینی محو ائتمه‌یه چالیشدیو مکتبلرده یازیب - اوخوماغینی یاساقلادی. اؤلکه‌نی بؤلگه - بؤلگه بۆلدو و اونلاری آيیرماقلا آذربایجان وارلیغینی گوجسوز قیلماغا چالیشدی. حاکمیتین بو آسیمیلاسیون سیاستینه قارشى اعتراضلارا شیدتله تپکی گؤستریردی. بیز بو تپگینین ایزینی ۱۳۵۷ - جی اینقلاب اثرینده اورتایا چیخان یازی و ادبیاتدا گؤروروک. ۱۳۵۷ ده اولان اینقلاب پهلوی لر سلاله‌سینه تاریخه گؤمدو. آنجاق او سلاله‌نین منفی دوشونجه و فیکیری سونرا حاکمیته گلنلرین بیر چوخوندا سیلنمه‌میشدی. آسیمیلاسیون سیاستی تام شیدتله دئمه‌سک، نرمال و آراسی کسيلمه‌دن داوام ائتدی. آذربایجان و تورکه اولان منفی باخیش ایزله‌نیلدی.. ۱۳۷۶ - جی ایلده ایراندا گئدهن سئچگی‌لردن سونرا بیر آز آچیق آتموسفر اؤلکه‌یه اسدی. گنج و اؤیره‌نجی بیر نسيل آذربایجاندا جانلاندی و گوجلندی. بیر چوخ اؤیره‌نجی سل درگی و آیلیق نشریه یایینا چیخدی. بیر نئچه

آی دوام ائدهن بو آچیق آتموسفئرده آذربایجان تورکو حاکمیت طرفیندن آپاریلان سیاسته قارشى حرکت کئچدی. حاکمیت باشچیلارینا خطاب چوخ احتراملا اعتراض مکتوبلاری یازیلدی و بو مکتوبلاردا آذربایجان هر بویدا گئریده ساخلانیلدیغیندان گئلندیلر. آنجاق حاکمیت سوکوت و بعضا بوش ایفادهلرله بو اعتراضلاری قارشیلادی. آنجاق چوخ چکمدی آچیق آتموسفئر یئنه دن سیخینتی حالینی آلدی و هر زامانکی کیمی بیر چوخ اعتراضچی آغیر تضییق لره معروض قالدیلار. گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتی اوغروندا چالیشان یازارلارین بیر نئچه سی بو حاکمیتین سیاستینی اثرلرینده عکس ائتدیرمه یه چالیشدیلار.

«سون گونلری داها دا دهلی لشیردی. او دو هالی، یوکسکدوشونجه لی، قارتال فیکیرلی مبارز اینسان - ان یاخین سیرداشیم - تامامیله چیلدیرمیشدی. بوتون دوستلارایلیشکی سینی کسمیشدی، تانیش آداملار یاننیندان داش کیمی اؤتوردو. هامیدان قاچیردی. هئچ کیمسه یه تانیشلیق وئرمیردی. دفعه لرله دوروب منه باخمیشدی هورت - هورت؛ سونرا سورعتله اؤرتموشدو.

بیر گون لوت - چیلپاق چیخیلمیشدی کوچه ده شیدیرغی یاغیشین آلتیندا باغیریردی، اوخویوردو چیلغین - چیلغین ... پیچیلتی لار دئدی - قودولار واردی آغیزلاردا:

- آپارمیشلار ایینه وورموشلار.. داوا یئدیرمیشلر...

- ایشکنجه اثرینده عاغلی چاشیب...

- ھامىمىزى ساتمىش؛ اوندان ساغىنماق گرەك!.....» - «كىملىك سىز» اۋىكونون باشلانىش بۇلومو. يازار: توغرول آتاباى.

و يا ھامان ايللردە قلمە آلىنان باشقا بىر اۋىكونون:

«كىمسە "اونو" ساتمىشىدى كى، يازىن ايلك گونلرىندە، عطيرلى و سو پردەسىندىن يارانان بىر كۇنول اوخشايدان ھاۋادا قامارلاندى...

گۇزلىرىنن اۋنوندە قارا و اولۇ كۇلگەلر چاخناشيريديلار. آغيزىندا آجى بىر آغرىنى سئزيردى.. اورەيى شيدتلە چيرپىنماغا باشلامىشىدى. دامارلارىندا آخان قانلار دالغالانىردىلار. بدەنىنن كئى اولماغىن دۇيورودو. تۇوشمەيە دوشموشدو. درين و آغىر بىر بوشلوقدا گۇروردو اۋزونو.. قولاقلارىندا باغىرتى سسلرى محو اولوردو...

- "دئىيەيم.. هر نه ايستەسىز.." - اۋز باغىرتىسىندان داشلاندى!.....» - «جەنم ايليى» اۋىكوسونون ايلك پاراگرافى. يازار: حميد آرغىش.

و ماراقلى بو كى بو اثرلرين چوخو ارشاد ايدارەسى طرفىندىن چاپ ايدنى اولاراق يايلىمىشىدیر.

بنزهتمه و استعاره فورمادا یازماق:

گونئی آذربایجان حنکایه ادبیاتیندا بنزهتمه و استعاره شکیلده حاکمیت طرفیندن اورتایا قویولموش قیرمیزی چیزگیله ساتاشماق بعضی یازارلار طرفیندن چوخ باجاریقلا قوللانیمیشدیر. استعاره و اورتوک ایچینده سؤزو دئمک و بیر خاراكتئری بیر چیرکین عنصوردن میثال اولاراق اورتایا قویماق آذربایجان ادبیاتیندا چوخ اسکی بیر تاریخه مالیک دیر. آذربایجان کلاسیک شعرینده بئله چوخلو اثر تمثیل و بنزهتمه اوسلوبوندان یارارلاناراق اورتایا چیخمیشدیر. کلاسیک شاعیرلریمیزدن فضولی و اونون مشهور اثری اولان «بگ و باده» بو سیرادا یازیلان اثرلردن دیر. گونئی آذربایجان حنکایه سینده ایسه بعضی یازارلار تمثیل اوسلوبونو اؤز حنکایه لرینده قوللانمیشلار. بو سون ایلرده تمثیل اساسدا یازیلان ان دولغون و گوجلو یازیلاردان بیرى توغورول آتابای طرفیندن یازیلیمیش «مانقورت» اؤیکوسو اولموشدور. مانقورت اؤیکوسو ایلك دفعه ۲۰۰۱ - جی ایلده هامان آدی داشییان کیتابدا یاییلدى. سونرا بو اؤیکو دفعه لرله اینترنت ده مختلف سیته لرده باسینا چیخدی. یازار ایسه بو آرادا بعضی دهیشیم لر اونا آرتیردی. «مانقورت» اؤیکوسونون آنا خاراكتئری یازارین ایفاده سیله دئسه ک «اورمانلار، داغلار، بوزقیلار قفسه سالینمیش آلا قوردان

اوزاقلاشدىلار» آلا قورد(سيز اوخويون بوزقورد) دور. او قفسه سالىنمىش و «آريان» آدلى بير حئيوان همىللشديرن طرفيندن رام ائدليلير. «آريان» بو قوردون ديره نيش و گوونىنى سىنديرماق اوچون قارين و آجلىق سيلاحيلا قارشى چىخىر. آلا قورد عىسيانا قالخىر، آنجاق آجلىق اثرينده ايسته كلريندن واز كئچىر و بو ايش او قدهر داوام ائدير كى قورد ايتلر كىمى هورومه يه، انششك لر كىمى آنقىرماغا بئله بويون آيىر.. نهايت قورد اوژلويوندىن چىخىر و اويساللاشىر.. ائله او اوژلويوندىن چىخىب اويساللاشديغى آن داها قفس، «آريان» كىمى لره گرەك قالمايىر.. چون او زامان قورد سىرادان بير وطنداش اولور.. بو تمثيل و استعاره ايله دولو اولان اوڭونو بورادا كامىلجه گتيرهرك اوخوجونو اوندان آلا بيله جە يى سؤزلرله باش - باشا بوراخىرىق.

خوى - ۱۳۹۲

اورمانلار، داغلار، بوزقىرلار قفسه سالىنمىش آلا قوردان اوزاقلاشديلار. خىرچىن حيوان زنجىرلە باغلى ايكن قفسدە قىوريلاراق وورنوخوردو. يورولدوغوندا اۋفكە ايلە، دمىر چوبوقلارنى چئورەسىنى آلان دوستاقچى كىشىلەر باخىردى. اولارنى گۇزو ماراقلا، قورخماقسىزىن قىوراق، ايرى گۇۋدە لى آلا قوردا تىكىلمىشىدى.

كىشىلردن بىرى، جىر و بويوروجو سسلە دانىشىردى:

- «سىز منىم پئشەمى - وحشى حيوانلارى ھمىللىشىدىرمىگى - دوغرودان اۋىرنىمك اىستەيىرسىنىزسە، " آج قارنىن اينامى اولماز! " ايلكەسىنى اونوتمامالىسىنىز. دوشمىنىنىزىن قارنى سىزىن چۇرك يولونوزدور. ھەر تورلو اۋتكملىيى اووماق، ھەر عىنادى سىندىرماق اوچون ان كسە يول!... بو آلا قوردا باخىن: شىشەين بىر يىرتىجى جاناواردىر. اۋزگورلوگونە گوۋەنىر؛ يوروش گوجونە اۋيونور. سانكى، چوخ سورمەدن دىيىشىب يومشاجىق بىر بىە كىمى اويساللاشاچاقدىر! "

او - آريان بى - دىشلىرىنى قىجىردىب لوغاز اوچون قوردان:

- «گۇرە سن سئوگىلى قوناغىمىز نە كئفدە؟!» دئە سوردو.

ائله بیل اونون دیلینی بیلیر؛ حیوان دا اونون دیلینی آنلاییردی. آلا قورد خیریلداییب دار قفسده، زنجیری نین اوزانديغی قدر اویان - بویانا وورنوخدو. هورکونج، قورخونج سسلر ایله قیوانجسیزلیغینی بیلدیردی. ایکی آياغی اوسته قالخیر، آز قالیردی مفتیلر آردیندان ایزلگيجیلری پارچالاسین... بیر سوره یاد حریفلی هدهلهدیکدن سونرا آغزی کؤپوکلنه رک سوسدو.

- «بو او دئمکدير کی: "منیم یئمک واختیم چاتیب؛ بیر زادلار گتیرین!" آنجاق او، بیزیم دوستاغیمیز اولدوغونو، بورادا منیم تکجه امر ائدیجی اولدوغومو بیلمه- لیدیر!»

آلا قورد، دیشی نین دیییندن آجیقلی - آجیقلی قیغیلدادی.

- «ایندی ایسه، "قوردلار کیمسه دن فرمان دینلهمز!" دئییر. سن آرتیق قورد دئییلسن:» - دئدی بای آریان، - «قفسه قاتیلینجا، آرتیق بو یروق قولو بیر نؤکرسن! منیم ایسته دییمی ائيله مه لی سن. آنلادین می؟»

قورد بیر داها قورخماقسیزین اولادی. آریان بی:

- «نمنه؟! "هئچ وعده بیر یسینه نؤکر اولمام " می دئییرسن؟ سن منه باش ایمه لیسن!» - دئدی. «چونکو سنین ان ایلکین احتیاجلارینی قارشیلایان منم!»

آلا قورد یئنه عصیان علامتی اولاراق زنجیرینه گوجه نیب هافیلدادی.

« "بئله ایسه یئمک ایسته میرم!" دئییر. بوراخین آج قالسین. او سئومه دییی ایشی گؤرمه یه مجبور دئییل.»

اوستاد سونرا اۋيرنجيلرينه اوز توتدو:

- «بو ديك باشين، آج قارنى نين جاوايندا نجه گوجسوز قالاغاينى تىزلىكله
گۆره جكسينيز!»

حيوانات باغچاسى نين بو تايينا كيمسه ياناشانميردى. توك اورپه ديجى وحشى
بىر اولايىش دويولوردو؛ اورمانلارين، داغلارين، بوزقىرلارين اۋزله مى ايله دولو
بىر چينلايىش...

II

اىلك اۋنجه ايشكنجه لر باشلاندى. ال چاتماز يئردن ائندىريلن قيرمانچ
وورغولارى قارشىسىندا قفسى قوپارماق ايسته ين جىرناقلارى، ديشلرى ايله
اۋزونو بارماقلىقلار چارپارق كوكره بىردى. قارا گئيملى كيشى نين سوپاسى نين
باشينا ائدىريلىشى چوومولارينا سون قويدو. و قانلى - قادالى گۆددهسى بايغىن
- بايغىن يئره سريلىدى. دوشمن، دوشوندويوندىن داها گوجلۇ، داها قورناز، داها
بىلىنمز ايدى. باغىرىشلارى، اولايىشلار يىلا بئله، هر اۋينه بايىلانا دك اۋلسييه
تاپدانير، قامچىلانير، ايشكنجه اولونوردو. آنجاق، ازىلديينه، كيچىمسنديينه
باخمىاراق او هله هئىيتله باشىنى ديك توتوب مغرور باخىشلارى، اۋتكىم
داورانىشلارى ايله موجدائيله دوام ائدىردى. هله ده حيوانات باغچاسى نين او
بوجاغىنا قورخودان كيمسه ياناشا بىلمىردى...

آخساملار، حیوانات باغچاسی نین ان قوزئییندن بیر قوردون یانیقلى اولاما سسى
ائشیدیلیردی. بو اولایش، قالین مئشه‌لرین گیزملى قورخوسویلا دولو ایکن
گئتدیکجه یازیقلاشیر، قارنلیق اورمانلارین اؤزلمینی یانسیدان نیسگیللی
اینیلتیلرله بیتیردی...

بونلار بیر یانا، یالقوزاق قوردون قارنى آج ایدی. یئل کیمی اؤزگورجه‌سینه
یئمینی قووالاییب اوولادیغی او گونلری آنیمساییردی آجی - آجی...

او بایلمیشکن نئچه سوپالی هئیره ایچری گیردیله. چیینینه یئکه بیر شیرینقا
باتیردیله. اویوشدوروجو، دامارلارینا سیزیب قانینا قاریشیرکن ایچدن - ایچئ
دایانılmaz بیر اویساللیق و اویوشمه ایله قاریشیق توتارسیزلیق و دینجلیک
دویغولارینا قاپیلدی...

III

باى آریان قفسین هنده‌ورینه توپلاشان اؤیرنجیلرینه اؤیود وئرمکده ایدی:

- «گۆردویونوز کیمی ایشکنجه‌لر اونو داها دا قودوردوب دیرندیریر؛ اوندان عسیان
روحونو، قورورلو موجاديله حیستینی اویادیر. آنجاق گۆرون بو سس‌سیز ایشکنجه
آجلیق دئییلن ان بیرتیجی حیوان - نه ائده‌جکدیر اونا!»

سونرا قوردا دۇندو:

- «گۇرونور يامان آجيخميستان! اۋزونو بوش يئرە عذابا - اۋلومە سالما. آج اولدوغونو اعتراف ائت؛ ايستەديين قدر ات قازان!»

آج قورد ائله جە سوسقون - سوسقون، زاغار- زاغار باخيردى.

- «سۇزومە باخ! ديك باشلىق ائله مە حيوان! آجليغيني اعتراف ائت دە قارنين دويسون!»

آج قورد، اونون دئديكلريندن بير زاد قانمير، ديليني آنلايانميردى. آما يياوش - يياوش بونا دا مجبور اولوردو. اۋزلوگونو بوراخيب بو انايين وارليغين اۋزليكلرى ايله داورانماقدا اولدوغونو آنلايىردى. چۇكوب ايكي قولو اوستە اوزاندى، يياوشجا ميريلداندى.

آريان بى ريشخند ايله قيميشدى:

- «هرى، ايندى اولدو. ساغول اردملى حيوان!»

باى آريان ين بير جە چيرتايى ايله قوردون قاباغينا بير شاققا اوو اتى آتيلدى.

اتى آج گۇزلولوكله ييرتماغا باشلادى. ايستى، قانلى تزه اته چيخمازدى؛ آنجاق، "آجين آندى، آند اولماز!" - دئيه دوشوندو...

او گون، حيوان ائيتمه نى قوردا:

- «بوغون يئيه جك ايسته ييرسن سه دئدييىمى ائيله مه ليسن!» دئيه گؤستريش وئردى.

قورد اؤفكه ايله ميريلداندى: من بير ييرتيجى يام. هئچ ده هميل اولمام سيزه!

آريان بى:

- «چوخ آتيليپ دوشمه!» - دئدى.. «سندن ايسته دييىم چوخ قولاي دير: اودانين ايچينده دولاشيب، "دور!" دئدييىمده دورماليسان!»

قورد اؤز يانيندا، بونون اؤنمىسيز بير ايستك اولدوغونو، دانقاليق ائديپ ديرنهرك آجلىق چككى نين عاغىلسىزلىق اولاجاغىنى دوشونوردو. و باسىريغىندا فيرلانماغا باشلادى. آغا سرت، بويورغان افاديله قومود وئردى:

- «دور!»

قورد يئرینده جه دوندو. آريان بى دويغوسوز بير بيچيمده ياواشدان "ساغول!" دئدى.

جيره سىنى آلدیغیندا گۆزلى پاریلدادی. بو دؤنه خۇرگی دوندورولموش ات ایدی.

ايستى اوو اتيندن ائنديرگه نيب دونوق ات - آشقالا راضىلاشماق آجيغينا گليردى. آما اعتراض ائتمه دن بونا دا قىيىب دؤزدو.

خوجا، اۋىرنجىلار:

- «عنادى تامامىيلا سىندىر يلمىشىدىر.» - دئدى .. «نەچچە گۈندىن سونرا بۇ قورد
ياپماجا كاغىز جانائارا دۇنۇشە جەككىر!»

V

حيوانات باغچاسىندا دىنچلىك ايله تاماشاچىلار دىن حيران باخىشلارينا
سەرگىلىنىمەك، اولارنى ايلندىرىمەك ائەلە دە آغىر بىر ايش گلمىردى بىلەسىنە.
گەتتىكچە بئەلە راحات ياشايشا آلىشىردى. اتلنىشىدى بئەلە.

اونون، "من آجام. مىندن دولانېب دورمامى اىستە!" دىن يالوارىجى
باخىشلارنى گۇرن باى آريان اۋىرنجىلار:

- «گۇرون نەچچە يۈمۈشانمىش!» - دئدى. - «داھا قومودلارنى سۈەرەك
گەتتىكچە بىر!»

سونرا قوردا قاندىردى كى: ايت كىمى ھۈرمەلىدىر؛ يۈخسا يىمەك - مەمەك
وئىلمىە جەككىر! قورد شاشىردى. آما، "سن كۆپەك سۈيۈندانسەن؛ ايتسەن، ايت!
ھافىلدا!" دئدىكلرىندە، دىشلىرىنى آچىقلا قىچىراتدى. آنجاق حىرەنىنى
گىزەلەيىب اۋزۈنە "بۇ دا مان دىيىل!" دئدى، "ايت سى چىخارتسام، بىر آز دا
باشىم دومۇك اولار!"

بىر آز دوشۈنۈپ كۆپەك سىنىنى يانسىلادى: "ھا- ھا- ھا- ھا- ھا- ھا- ھا!"

آغا قاش - قاباغىنى ساللادى. دارغىن - دارغىن:

- «بو نە سىس دىر؟» - دئدى. - «سن بو آنقىرما - بانقىرمايا ھافىلداق مى دئىرسن؟!»

قورد يىنىدىن ايچىدنىلىكلە كۆپك سىسى چىخارتماغا چاللىشىدى. آما، ائلە - بئلە قاش - قاباقلى دوران باي آريان تحقىرلە :

- «كس سىسىنى! سوس آرتىق!» - دئدى. - «ايتلىرىن دە آبىرىنى آپاردىن! بو گون كۆپك دىلىنى ياخشىجا اۋىرنمەيە فرصتىن وار. صاباح سىناياجاغام. سىناقدان كىچىمىزسن آجلىغى گۆزۈنە آل!»

دئىيىپ اوزاقلاشدى.

داھا گىجەلر، حيوانات باغچاسى نىن او كونجوندن كىچىسەيدىن، گۆردويون زاد يازىق - يازىق باخان، ھردن ايتلىر كىمى ھافىلداق چابالاين ائوچىل بىر قورد ايدى. اولاماغى اونوتموش، ايتە دۇنموش بىر جاناوار، ھافىلدايىر، ھافىلدايا بىلىمىر؛ بونا گۆرە تاماشاچىلار طرفىندىن گولونجە قويولوردو لەجەسى!...

VI

- «ھافىلدا، پايىنى آل!»

اۋزونو اونوتماغا چالیشان قورد ھافیلدادی: " W۰، W۰، W۰! "

آغا، چپیک چالیب سئوینجل:

- «ساغول!» - دئدی.. «ایندی مدرن لشدین! سن دوغرودان دا سویلو حیوانسان!

لاپ قولاغی تزه جه کسيلمیش کوچوکلر کیمی ھافیلداپیرسان!»

آردیندان قاباغینا، ات شاققاسی یئرینه سور- سوموک، شیر- شینتیر توللادیلار.

اعتراض یئری یوخ ایدی:

- «سن ایتسن! ایت ده تکجه سور- سوموک یئیر! یوخسا قانیخیب قودورار!»

نه ایسه بونا دا راضیلاشماق، آلیشماق اولوردو...

داھا اورمان ھاواسینی، اوو دادینی، حر- ارکین یاشاییشینی، توسونلوغونو، دیک-

باشلیلیغینی، اوزاق چاغلارا عاید هر بیر زادینی - سسینی بئله اونودور،

یادیرغاییردی...

VII

بسله ییجی، قوردون قفسینه ھله یاناشمامیشکن جاناوار ترمه - تله سیک اۋز-

اۋزونه، کۋپک کیمی ھافیلدامایا باشلادی. ندنسه بو داورانیشی آریان بیین قاش

- قاباغىنى آچمادى. جاناوار يالماناراق سانكى "گۇر نىجە گۇيچك
هافىلدايىرام!" دئىر جەسىنە سورتونور، قويروغونو بولايىردى. آغا:

- «هايدى، ائششك كىمى آنقىرمالى سان!» دئىه بويوردو.

جاناوار پۇرتدو. دىشلىرىنى قىجىردىب دارغىنلىقلا ميرىلدادى: من، سسىندن
بوتون جانلىلارىن دىرىندىرىن اسدىيى قوردام؛ ايندى بويول آنقىرىم مى؟
اۇلسم دە بو ايشى گۇرمم!

بىسلەيىجى، دىنمىز- ائلەمز قورد دامىندان چكىب گئتدى.

VIII

ائىيتمىن، يئرە سىرلىمىش جاناوارى گۇرونجە، قىمىشا- قىمىشا:

- «ئەلە بىل سىنن گۇيلون يىمك اىستەمىر!» دئدى.

جاناوارىن آغزى نىن شوشاغى آخىردى.

- «يئىه جك - ايچە جك اىستەيىرسىنسە، آنقىرسانا، وئرىم!»

جاناوار تىبتى، داغلارى، اورمانلارى آنماغا چالىشىدى دا باشارىسىز قالدى.
باشلادى گۇزو يومولو آنقىرماغا.

- «آنقىرماغىن ھىچ دە اورىيە ياتمىر!» دىدى سويلو پاترون - «آنجاق، من اولدوقچا كۆورىم، آجىيىرام سەن؛ دئىرم بىر تىكە ات وئرسىنلر.»

او گون قاباغىنا توللانان يىمك ات - آشقال و چۆرك خىرداسىندان آرتىق بىر زاد دئىلدى. يىنە خۇرگىندە اويوشدوروجو دادى وارىدى. لاكىن، تىتىزلىك بىر يىرە چاتماز دئىيە دوشوندو.

بونجا سىخىنتىدان سونرا باشىنا گلەجك يىنى اويونو گۆزلركن باشىنا او سىخىجى تاسمالارى كئچىردىلر: بىللەلىكلە بورونتاغا، كمسىيە، يوينەدە آلىشمالى اولوردو...

IX

بوگون بىسلەيىجى، جاناوارا دىيشىك بىر تاپشىرىقلا گلدى:

- «منىم نطقىمىن گىرىش بۆلومو قورتولدوقدان سونرا، حىرانلىقلا چىپك چالىب آلقىشلا؛ ھنىمى يىتتىر!...»

جاناوار "ولسون" دئىيە دىزە چۆكدو.

باى آريان دانىشىغىنا باشلادى:

- «ای وطنداشلار! بیلین بیز دونیانین ان اسکی، ان سویلو، ان اویغار اولوسویوق!... بیز همیشه اوغورلو، باشاریلیییق!... دونیانین ان گلیشمیش، ان قاباقجیل اۆلکهسی، ان موتلو خالقیییق!... بیز اوستونوک!... بیز قنیرسیزیک!... بیز باشاریلیییق! بیز... بیز... بیز!...»

جاناوار باشینی بولاییب بوغازیندان بیر"تاخیم آنلاشیلماز سسلر چیخارتدی:
"منی باغیشلایین! من بیلیکسیز، کولتورسوز، مدنیّتسیز بیریم. سیزین سۆزلرینیز چوخ ماراقلیدیر؛ لاکین من باش تاپانمیرام. خوشونوزا گل سین دئییه
چپیک چالیرام!"
و آلقیشلادی.

- «بیلیرسن می؛ منیم آلاچیلیقدان، ایکی اوزلولوکدن زهلم گئدر. بونا گۆره
بوگون جریمه اولاراق اوروج توتاجاقسان!»

X

اۆته کی گون جاناوارین اؤنونه بیر باغ اوت آتیلدی: - یی!

جاناوار یئریندن اوینادی. قاورامسیز سسلرله اولادی. هوردو. آنقیردی. قارشى
دوردو: 'ااو... آااو... هاو هاو... آنق!...' (بو نه دئمکدیر؟ من اوتجول دئیيلم،
اتجيلم!).

باي آريان:

- «سن اششكسن! ايندن بئله يالنيز اوت - آلاق يئمەليس!» دئيىب گئتى.
بىر ھووور كئچدى؛ جاناوار يامان آجيخدى. اوتدان بىر آز يئمەيە يىلتتى.
داديندان اورگى قالخدى. گئرى چكىلدى. نە وار كى، بىر ھووور سونرا آجلىق
يئنە آخين ائتى و او، يئمە ياناشدى. ياواش - ياواش اوتلارى دادىمسادى...

XI

تۆرەلى - باشلى خالتالانيب اويساللاشدىغى گون، ائيتىمن و اۋىرنجىلىرى، قورد و
قفىس گۆزدن يوخ اولدولار: جاناوار دۇنوب سىرادان بىر شەرداش اولدو؛ قفىس
ايسە قالابالىق شەرە دۇنوشدو...

XII

تاماشاچىلار ورىندىن كىچىمسىن، ھەر اوشاغىن بىلەسىنە اۋجشمكلە ايلنديى
تەلەكەسىز بىر جاناوار... آجلىق؛ عىنادىن، ارادەنىن سىنماسى؛ آشاغىلانما...
سىرك حيوانى؛ آيى اوينادانىن گۆستريشى ايلە اويون بزيەرك خالقى

آنورماللىنى ايله گولدورن زاواللى... باغ قوروقچوسو: سووساقلىق اوزوندن يارايىشسىز قالماق... داوار ايتى: باشاراتسىز و 'خاين' آدلانديريلماق؛ سورونو قوردا وئرمك؛ ايشدن آتيلما...

شهرين آرتىقلاريندا، كوللوكلرده سومسونوركن ترن كۆپهلىرى كىمى ذهنيدن كئچىردى بونلار. سۇى - سوپونو، كۆكونو - كئچمىشىنى، كىملىيىنى، اۆزگور يابانى ياشامىنى يادىرغامىشىدى؛ سسىنى، دىلىنى بئله اونوتموشدو. اۆزلوگو اويوشدورولموش، يارادىلىشى يوزلاشمىش، داورانىشلارى دىيشمىش، قورورو سىنمىش، دوغال اۆزلىكلىرىنى ايتىرمىشىدى. نه جيراناقلاريندا، دىشلىرىندە، گۆزلىرىندە او اسكى كسكىنلىك وار ايدى، نه ده قاسلاريندا، دماغىندا او اسكى گوج... دىنج، اوسلو، باش آشاغى، ياخشى بير شهرداش!

اوشاقلار گوله - گوله بو تهللكهسىزلىشمىش كۆپهيه داش آتاراق ايله نىردىلر. آرتىق، اۆز يىمىنى اوولا يانمايان، اۆز آياغى اوستونده دورانمايان جاناوارا، عىناد و عصيان دا اؤلوم دئمك ايدى، شىلىيى ترك ائتمك ده...

بلدىيه ماشىنى، الينده اوو توفنگى اولان ايشچىلرله ياخىنلاشماقدايدى. گۆرولىر هر دن دىنجلىيى، گونلىيى پوزان ياراماز سولك ايتلىرى بيرر- بيرر قورشونلا ياراق اوولا يىردىلار...

قايىناقلار:

۱ - «۸۰ ايل حىكايه مېز» - حميد آرغيش. استانبول - ۲۰۱۲

۲ - «مانقورت» - توغرول آتاباى. خوى - ۲۰۰۱

۳ - «يىددى نار» - نادر ائللخان. خوى - ۱۳۷۹